

Животопис свештеномученика Илариона, архиепископа Верејског

Новодевичји манастир Васкрсења Господњег
Санкт-Петербург
„Ковчег“
Москва

Жизнеописание священомученика Илариона, архиепископа Верејског
Воскресенский Новодевичий монастырь
«Ковчег»
Москва

Диван је промисао Божји у животу Његове Свете Цркве која данас достиже своју пуноту и славу. Руска Православна Црква је у XX веку учинила велики подвиг стајања у вери и сведочења о Христовој љубави чак до смрти, јер су верни сведоци (в.: Откр. 2, 13) постали новомученици и исповедници руски, који као звезде на небеском своду сијају над руском земљом.

У збору мученика Руске Православне Цркве посебно место заузима архиепископ Верејски Иларион (Тројицки). Велики научник-богослов, ватрени проповедник, ревносни служитељ олтара Господњег, талентовани администратор, мудар архипастир и бескомпромисни заштитник Цркве и православних догми – такав је лик светитеља Илариона, који је своје земаљско служење крунисао подвигом исповедништва и мучеништва.

Свештенученик Иларион (у свету Владимир Алексејевич Тројицки) рођен је 13. септембра 1886. године у селу Липице Каширског среза Тулске губерније у свештеничкој

породици.¹ Деда будућег светитеља, Петар Тројицки, и отац Алексеј Тројицки служили су у храму Благовести Пресвете Богородице поред којег су били и сахрањени.

Супруга оца Алексеја, Варвара Васиљевна, рано је завршила земаљски пут. На бризи удовца остало је петоро деце: три сина и две кћери. Свештенику је у њиховом васпитању помагала неудата сестра почивше – Надежда, учитељица у парохијско-црквеној школи. Стасавши, синови су се посветили служењу Цркви. Двојица старије браће, Владимир и Димитрије постали су епископи, а најмлађи, Алексеј, после очеве смрти 1917. године остао је да служи као свештеник у свом родном селу Липице. Сва тројица су до краја остали одани Православљу и примили су мученичке и исповедничке венце у годинама прогона Цркве.

Детињство будућег архипастира протекло је у атмосфери строге црквености и традицији православне побожности. Мали Волођа је сам научио да чита и од раног детињства је учествовао у богослужењу. С пет година је стајао за певницом, читао је часове и шестопсалмије. Од најранијег детињства у њему се испољила јака тежња ка учењу. Једном је узевши за руку свог трогодишњег брата Владимир кренуо у град да учи. Успут је браца плакао и почео је да моли да га води кући на шта је Владимир рекао: „Па, онда остани неук!“ Остати неук јесте судбина која је највише плашила малог сина сеоског свештеника.

Касније, сваки пут кад би дошао кући, отац Иларион је у храму родног села служио богослужења на која су из свих околних села верници долазили као на велику свечаност.

Љубав према свом завичају, радосно созерцање земаљске лепоте, које је прелазило у созерцање небеске лепоте, заувек су остали у владикином срцу као живо осећање: „Широка, велика, рођена земља! Она је сиромашна спољашњим ефектима, али је богата лепотама духа! ...И постоји само један украс... смирених насеља... – Божји храмови са звонницама одражавају се у огледалима руских река. Од детињства сам навикао, мили мој друже, да гледам управо такву слику у свом завичају, на обалама рођене Оке. Попнеш се код нас у Липицама на брдо, иза села, погледаш долину Оке, - види се на око четрдесет врста у даљину. Само у најближим селима своје и суседне парохије видиш поједине куће, а даље се примећују само здања Божјих храмова: црквена тешиловска црква, бела црква у Лушкама, у Пушчину, у Туљчину, а на хоризонту у магли дижу се каширски звоници... Дођем тако кући на Васкрс. Одем до реке. На неколико врста се разлила, преплавилa је сву равницу. И чујем по води са свих страна радосну пасхалну звоњаву у славу васкрслог Христа... Јарко и нежно светли пролећно сунашце, бучно јуре по каналима мутне бујице, важно шетају по земљи планинске чавке, сва земља се пробудила и почела је да дише, већ се зелени травица. Природа оживљује и смирени народ слави празник Васкрсења. Дешавало се да чујем како се над реком разлеже васкршња звоњава – као да се таласи новог живота уливају у душу, сузе навиру на очи. Дуго и ћутке стојим као зачаран...“²

Завршивши са одличним успехом Тулску богословску нижу школу 1900. године, а затим Тулску богословску семинарију 1906. године будући светитељ је послат да о државном трошку настави школовање на Московској духовној академији. С овом духовном школом је у његовом животу био повезан изузетно плодотворан период у

---

¹ После револуције Каширски срез је постао у Серпуховски срез Московске губерније. Тачан датум и место рођења архиепископа Илариона наведени су у „Богословском веснику“ бр. 4 за 1913. годину у чланку посвећеном постригу владике.

² Свештенумченик Иларион (Тројицки). Писма о Западу. У књ.: „Без Цркве нема спасења“. – М., СПб., 2000., стр. 531-532.

стваралачком смислу. Међу зидовима „Академије код Тројице“ формирали су се богословски погледи и одређена су научна интересовања будућег архипастира. Управо овде, код моштију игумана целе Руске земље, Сергија, позив преподобног за превладавање мрске распре овог света гледањем на Свету Тројицу наишао је на одазив у његовом срцу. Као и многи студенти, у молитвама се обраћао преподобном покровитељу свих оних који траже истинско знање. Касније су се у раду свештеномученика „Тријединство Божанства и јединство човечанства“ оваплотиле мисли и духовна осећања која му је Господ даровао у Лаври. „Мисао о јединству човечанства у Цркви по образу Тријединства Божанства налазимо још код најранијих црквених писаца...“ писао је Владимир Тројицки 1912. године. „Царство Христово није исто што и царства земаљска у којима су људи уједињени вештачким правним нормама, али истовремено могу бити потпуно раздвојени свим својим бићем, свом својом моралном природом... Оваплоћење на земљи Јединородног Сина Божијег отворило је могућност обнављања јединства људске природе. Ако људи следе за Христом они достижу стање кад њихово мноштво не дели јединствену природу, и човечанство се, наравно колико је ово могуће за ограничена бића, уподобљава Триједином Божанству“.³

Владимир Алексејевич се уписао на Академију 1906. године, „кад су чађ и отровни дим револуције, који су проникли и у зидове Академије,“ како је писао његов друг из одељења, свештеник Г.Добронравов, „тек почели да се расејавају, али нису још потпуно нестали.“ И Владимир Алексејевич се много секирао видећи „срамоту Академије, која је светлу одежду чисте и трезвене науке заменила јарким, али прљавим шареним ритамима уличне политике,“ срамоту Академије коју је волео као „своју вољену невесту“.⁴ Владимира Тројицког је дубоко занимало питање: зашто је револуционарни покрет обузео тако широке слојеве друштва? Узрок за то видео је у раскиду живе везе између друштва и Цркве, у његовој нецрквености. Поставши свестан ове душевне болести Владимир Тројицки посвећује своја обавезна дела и богословске радове питањима о Цркви и црквености.

Млади богослов с горчином истиче проницање убиственог духа западноевропског рационализма у православну духовну школу. Његов идеал је црквеност духовне школе и богословске науке. „Шта је богословље?“ пита он. „Оно је за многе само знање богословских истина, али није познање Бога. А познање Бога је искуствена наука. Само они који су чисти срцем видеће Бога, и зато истинско богословље треба да буде побожност... Наше призивање треба да буде управо живо и делатно богословље, које прониче и *продире све до раздиобе душе и духа* (Јевр. 4, 12), спасоносно богословље. Овакво богословље не може бити досадно, беживотно, бесадржајно, зато што је оно највише испољавање живота, унутрашњи раст хришћанске душе, док се не изобрази у њој Христос (в.: Гал. 4, 19)“.⁵

За време школовања на академији добио је награде митрополита Московског Макарија и митрополита Московског Јосифа, проглашен је за најуспешнијег студента за последњих 50 година постојања академије. Владимир Тројицки је такође управљао издавачким одељењем Пастирско-просветитељског братства при МДА бавећи се

³ Свештеномученик Иларион (Тројицки). Тријединство Божанства и јединство човечанства. Наведено издање, стр. 408, 414.

⁴ Свештеник Г.Добонравов. Из академског живота // Московске црквене новости. 1913., бр. 17, стр. 328.

⁵ Свештеномученик Иларион (Тројицки). Немој имати других богова! (Беседа на дан прославе 95. годишњице од оснивања Московске духовне академије). В. књ.: „Без Цркве нема спасења“, стр. 133.

издавањем и ширењем листића духовно-моралног садржаја за прост народ, учествовао је у бризи о школи-интернату за осмогодишњу и деветогодишњу децу о којој су се бринули студенти. Док је био студент, а затим предавач на Академији Владимир Тројицки је написао и објавио радове: „Хришћанство или Црква?“, „О црквености духовне школе и богословске науке“, „О неопходности историјско-догматске апологије деветог члана Символа вере“, „Тријединство Божанства и јединство човечанства“, „Покајање у Цркви и покајање у католицизму“ и друге.

У периоду од 1906. до 1913. године Владимир Алексејевич је два пута боравио у иностранству. Прво ходочашће 1908. године у саставу групе студената и предавача МДА било је по хришћанском Истоку и неким западним земљама. Посетивши Србију, Турску, Грчку и Атон Владимир Тројицки је своје утиске и размишљања о виђеном описао у књизи „Од Академије до Атона“. С великим болом будући светитељ-богослов осећа одсуство јединства словенског света. А посета храма Свете Софије у Константинопољу његову богословску мисао упућује на значај византијског идеала за савремену Русију: „Главна црта византизма је прожимање свег живота религиозним принципима и интересовањима, - овај диван спој небеског и земаљског, ово истинско богочовечанство, а не наше савремено човекобоштво“.⁶

Управо црквено-друштвени идеал Византије је требало, по мишљењу Тројицког, да постане идеал за лечење болести савремене Русије: „...идеал Византије ће заувек бити драг православном човеку. Зар није у њему наше спасење и у разним савременим токовима?...“⁷

Друго путовање на којем је био у лето 1912. године по западним државама описао је у „Писмима о Западу“. Поштујући по заслуги велика дела западне уметности, природне лепоте, па чак и достигнућа материјалне културе, Владимир Тројицки види, како каже, „убогост“ католичког и протестантског богослужења у поређењу с лепотом и богословском дубином православних црквених служби, строгошћу и реализмом православне духовности. Он се одушевљава Келнском катедралом као оваплоћењем генија читавог низа немачких уметника из неколико векова, који су изразили религиозну европску свест. Али „пролази неко време и почињеш да осећаш да у овом дивном, уметнички саграђеном храму нешто недостаје, и да недостаје нешто битно. Мисао почиње да ради, трудећи се да одговори на питање шта недостаје Келнској катедрали и сваком готичком храму. Сам по себи ускоро испливава одговор: овде недостаје Бог, недостаје светост, недостаје живот... А ако човек уђе у наш православни храм, украшен свом лепотом црквеног благољепија... пре свега осећа на улазу да је ушао у храм Божји и нехотице му се рука подиже да се прекрсти.“ У нашем богослужењу, у „овој живој стихији древног црквеног светоотачког узвишеног богословља“ у потпуности је развијена и влада „идеја обнављања људске природе, идеја њеног обожења кроз оваплоћење Сина Божијег“.⁸

Завршивши Академију 1910. године са звањем свршеног богослова В.А.Тројицки је био остављен на њој као професорски стипендиста, а од августа 1911. године је постављен на дужност доцента МДА на катедри Светог Писма Новог Завета. О погледима младог двадесетшестогодишњег предавача Московске академије Владимира Тројицког сведоче његове сопствене речи упућене студентима на првом предавању: „Свака делатност у својој основи има дар Духа, а по свом развоју и по циљевима мора бити црквено служење... Нису

⁶ Тројицки В. Од Академије до Атона. – Сергијев Посад, 1914., стр. 66.

⁷ Исто, стр. 66.

⁸ Свештеномученик Иларион (Тројицки). Писма о Западу. У књ.: Без Цркве нема спасења, стр. 477-478, 499.

нам ради нас дате душевне снаге и различите способности, већ ради Цркве и не смемо себи да угађамо својом делатношћу, него Цркви... Црквено послушање узимам на себе и ступајући на ову катедру. Јер само Црква даје смисао и вредност земаљском животу; само служење Цркве по мом веровању и убеђењу даје смисао и вредност нашој земаљској делатности... Ако се не служи Цркви нема никаквог смисла у свој делатности и човек тада нема разлога да живи на Божијем свету.“ Научна делатност се не искључује из таквог потпуног служења, јер „наука стреми ка познању истине“, а „Црква као ризница истине може и треба да буде руководећи ауторитет за свакога ко тражи истину“.⁹

Владимир Алексејевич се марљиво спремао за предавања. Узео је за правило да написани текст оставља код куће и да предавање држи не користећи било какве записе. Ова навика му је придавала посебну сигурност, пошто је на катедри почео да се осећа као риба у води.

Од 1910. до 1912. године у време слободно од предавања Владимир Алексејевич је радио на магистарској дисертацији. 1. марта 1912. године обраћа се академском Савету с молбом да прими његов магистарски рад на одбрану. Савет поставља двојицу рецензента – професора М.Д.Муретова и професора С.С.Глагољева. У априлу он добија дозволу за штампање рада у својству дисертације. 11. децембра 1912. године одржана је одбрана магистарске дисертације Владимира Тројицког „Есеји из историје догме о Цркви“. У свом говору на одбрани аутор је говорио: „Над сваком истином се замишљамо обично онда кад чујемо аргументе против ње и над питањем о Цркви древна црквене богословска мисао је усредсређивала највећи део пажње онда кад се сусретала с лажним погледима јеретика и расколника на Цркву“.¹⁰ Рецензент професор С.С.Глагољев је рекао: „Књиге као књига господина Тројицког у Русији се не појављују често. Њихова појава је празник богословске науке“.¹¹ У име Светог Синода као рецензент дисертације био је именован архиепископ Антоније (Храповицки) који је аутора назвао излазећим светилом богословске науке у духу предања Цркве. Фундаментални рад будућег исповедника и заштитника Цркве од јереси обновљенчества постао је не само истраживање догме у историјској перспективи, већ и дубоко осмишљавање крајње секуларизације друштва која се одвијала у Русији и која је већ тада прерасла у богоборство.

После одбране дисертације Владимир Алексејевич је отишао на путовање у Кијев и Житомир, где се сусрео с епископом Прокопијем (Титовом), с којим је био у великом пријатељству. Заједно су посећивали архиепископа Антонија (Храповицког) којег су поштовали многи студенти Академије, посебно они који су тежили монаштву.

Наступио је Велики пост 1913. године. Време дубоког покајања постало је за Владимира Алексејевича почетак другачијег животног пута. У Недељу победе Православља он подноси молбу за монашки постриг. Монашки пут, узак, трновит, благодатан, био је природан избор за чисту душу овог изабраника Божијег, који је тежио ка савршенству, који је избегавао сваки грех и саблазан овог света, који је желео да се у потпуности посвети Богу.

---

⁹ Свештенумученик Иларион (Тројицки). О црквености духовне школе и богословској науци. Наведено издање, стр. 362, 367.

¹⁰ Тројицки В. О неопходности историјско-догматске апологије деветог члана Символа вере. У књ.: Архиепископ Иларион (Тројицки). Есеји из историје догме о Цркви. – М.: „Православни ходочасник“, 1997., стр. 572.

¹¹ Дневник сабрања савета Московске духовне академије за 1912.г.

Пре примања монаштва Владимир Алексејевич је писао својим рођацима: „Опростите ми, драги моји, све моје преступе против вас, знане и незнане. До земље вам се клањам и молим да заборавите свако моје зло. Помолите се за мене, посебно 28. увече (око 9 сати), кад ће у Параклиту бити извршен мој монашки постриг. Идем на свој пут светло и с радошћу. Сад се већ мучим – што пре треба да се оградим црним одежама од света који ме прогања. Молим све вас да ме и у будуће пратите својом љубављу. Опростите!“.¹² Ево како отац Иларион пише о постригу: „И ја сам примио постриг и мислим да у животу нећу више никад осетити радост какву сам осетио 28. марта 1913. године. Ова радост у мени није прошла са завршетком обреда... Тако је све ликовало у души, био сам толико радостан... Из искуства могу да кажем да није случајно што приликом монашког пострига онај ко врши постриг узевши расу говори: „Брат наш (изрекавши име) облачи се у одећу весела и духовне радости, ради одбијања и гажења свих жалости и смутњи, које долазе од демона, од тела и од света, у његово свагдашње весеље и радовање због Христа у има Оца и Сина и Светога Духа“.¹³ Управо ову тиху, чисту радост и весеље врлинске душе светитељ је пронео кроз цео живот.

Изузетно мудру очинску поуку подвижнику је дао ректор МДА епископ Теодор (Поздејевски). „Знам и не сад желим да кријем у чему је твоја жртва Христу,“ рекао је епископ Теодор. „Био си искушаван, а можда те и сад још искушава љубав према оној школи којој служиш и осећање бојазни да те монаштво не лиши ове школе. Али шта је Академија без Христа?! То је пусто место и мртва кућа“.¹⁴

У писму рођацима месец дана касније отац Иларион је писао: „Дакле, има већ скоро месец дана како сам монах. Много је доживљено, много тога сам осетио. Као да ме је висок талас подигао и још увек ме није спустио... У духовној радости сам провео пет дана у храму. Вратио сам се на Академију, али се још увек нисам вратио својим некадашњим пословима. Почела је Страсна седмица, Васкрс... Све то је ове године за мене било посебно. На Велики четвртак сам први пут прошао кроз Царске двери – посвећен сам у чин јерођакона и почео сам скоро свакодневну службу која ми сваки пут причињава велику радост. У протеклим данима свог монаштва углавном сам доживљавао осећање радости и душевног мира... Схватио сам свет и помирио сам се с њим и веома ми је жао што свет уопште не жели да се помири с монашвом. А треба само признати: јер не треба да постоји исти облик живота за све. Ја сам изабрао онај који ми је изгледао, а сад се тако и испоставило, да ми највише одговара. Не жалите, већ се радујте зато што се ја сад радујем. А шта значи Иларион? Весели“.¹⁵

11. априла отац Иларион је био рукоположен у чин јерођакона; 2. јуна, на Тројицу – у чин јеромонаха. Прошла су свега два месеца после пострига и десило се оно чега се он највише плашио, због чега се дуго није одлучивао на постриг: 30. маја био је именован на административну дужност инспектора Московске духовне академије. Уместо бављења

---

¹² Писмо од 24. марта 1913. године Лидији Павловној Архангелској, сестри од тетке архиепископа Илариона и њеном мужу, свештенику Леониду Архангелском. Цит. по: Игуман Дамаскин (Орловски). Мученици, исповедници и подвижници благочестивости Руске Православне Цркве XX века. Књига 4. – Твер: Д.О.О. Издаваштво Дом „Булат“, 2000., стр. 390.

¹³ Архиепископ Иларион (Тројицки). Јединство Христовог идеала. У књ.: Без Цркве нема сапасања, стр. 253, 261.

¹⁴ Епископ Теодор (Поздејевски). Беседа на монашењу доцента Московске академије В.Тројицког, у монаштву Илариона/Богословски весник. 1913., бр. 4.

¹⁵ Писмо породици Архангелски, април 1913.г. Цит. по: Игуман Дамаскин (Орловски). Наведено дело, стр. 390-391.

богословијом и предавањима предстојало му је да испуњава послушање за које није осећао никакво призвање. „Да ропћем – не ропћем, зато што је монах црквена ствар. Он нема личног живота – сам је. Куда те поставе – прихватај се и ради,“ писао је рођацима.¹⁶

5. јула 1913. године отац Иларион је унапређен у чин архимандрита од стране митрополита Московског Макарија (Невског), а 5. новембра исте ове године Свети Синод га је одредио за дужност ванредног професора МДА.

Оцу Илариону као научнику-богослову дато је сасвим мало времена за научни рад – мање од десет година; али и за тако врло кратак временски период он је учинио много. „Вјерују во једину Свјатују, Соборнују и Апостолскују Церков!“ – тако се укратко може дефинисати смер и дух његовог рада. Тема магистарске дисертације била је посебно развијена и настављена је у радовима: „Хришћанство или Црква?“ (1912.), „Црква као савез љубави“ (1914.), „Хришћанства нема без Цркве“ (1915.), „О животу у Цркви и о црквеном животу“ (1915.), „Грех против Цркве (Размишљања о руској интелигенцији)“ (1916.). Међу његовим радовима има чланака из области егзегезе, радова на црквено-друштвене теме, који су често објављивани у „Богословском веснику“ и часопису „Одмор хришћанина“. Многе тврдње његовог говора „Прогрес и преображење“ одазвале су се у умовима и срцима савременика. Као лајт-мотив кроз овај говор провлачи се идеја о томе да тежња ка прогресу, ка стварању комфорних услова живота води ка огрубелости, постварењу човека, а устремљеност човека према вишњем, према моралном обнављању води ка истинском обнављању и човека и друштва у целини.

Као инспектор отац Иларион се пре свега бринуо о васпитању црквености у студентима, ангажовао их је за активну црквену, просветитељску и проповедничку делатност. Бринуо се и за спољашњу дисциплину. Један од његових студената С.А.Волков, касније је дао овакав портрет архимандрита Илариона у својим сећањима „Последњи код Тројице“: „Висок и згодан, с врло умереном и пропорционалном пуноћом, с јасним и предивним погледом плавих очију (био је помало кратковид, али никад није користио наочари), увек је гледао сигурно и право, с високим челом и косом коју (за разлику од многих) никад није везивао, с малом, широком брадом, звучним гласом и јасним изговором, остављао је шармантан утисак. Није било могуће не дивити му се.“ Владика је имао „јак изглед чисто руског човека, правог делије, продуховљеног дубоким интелектом и чистом, племенитом душом. ...Вероватно је целовитост и била главна црта његове личности. Овај храбар, изузетно талентован човек све је доживљавао стваралачки... Иларион је благодатно утицао на мене својом личношћу – отвореношћу, силом у одбрани убеђења, одушевљеношћу приликом богослужења, енергијом и животном радошћу... Иларион је волео да говори да колико хришћанин треба да буде свестан својих грехова и да тугује због њих, толико треба да се радује због бесконачне милости и благодати Божије и да никад не сумња и не очајава у свом животном подвигу. Он је имао запањујуће одушевљење и љубав према свему што му је било драго и блиско – Цркви, Русији, Академији и овом бодрошћу је заражавао, бодро и укрепљивао људе из околине“.¹⁷

По сећањима другог студента Академије, Сергеја Постникова архимандрит Иларион је био „вођа академских монаха и братије монаха“, „а свој инспекторски рад је сматрао практичним делом Светог Писма Новог Завета“.¹⁸

¹⁶ Цит. по: Игуман Дамаскин (Орловски). Наведено дело, стр. 391.

¹⁷ Волков С.А. Последњи код Тројице. М., СПб., 1995., стр. 115-118.

¹⁸ Постников С. Сећања о Академији (1910-1915.г.)// „Сусрет“, 1998., бр. 2.

Ускоро је почео Први светски рат и све унаоколо су обојила посебна осећања. За време свенародног молебана на тргу у Сергијевом Посаду архимандрит Иларион се окупљенима обратио следећим речима: „...Откуцао је страшни час суда над Руском земљом. За последњих десет година сви ми смо много грешили. Ми Руси допустили смо да се у нашој рођеној земљи прошири неверје. Код нас влада невиђени разврат морала. Ми Руси, грешни смо пред нашом славном историјом. Грешни смо пред сећањем и заветима наших предака. Грешни смо пред нашим рођеним светињама. Почели смо да губимо страх Божји. Престали смо да умемо да волимо цара и домовину. Навикли смо да блатимо и хулимо све своје и рођено, да хвалимо и узносимо све туђе. Наступио је час да се пред Богом искупе све наше народне кривице, наши народни грехови...“¹⁹

Отац Иларион је дубоко схватао да на бојном пољу Руси умиру пре свега за православну веру, бранећи Русију од поробљавања земљи која је од Цркве отпала и у многеме постала непријатељска према хришћанству. По налогу Светог Синода често је редиговао, делимично је сам саставио двадесет четири полемичка листића против уније и одштампао их је у шесто хиљада примерака. Борбу с непријатељским духом, с непријатељском мишљу архимандрит Иларион је сматрао најважнијом и био је у недоумици кад је на пример, професор Духовне академије хтео да иде у на фронт оставивши извршавање својих директних обавеза.

У мају 1915. године архимандрит Иларион је био награђен орденом свете Ане II степена.

После фебруарских догађаја 1917. године на академији је дошло до промена. Нови обер-прокурор од Привремене владе В.Н.Љвов с дужности ректора заменио је епископа Теодора, а привремено управљање Академијом поверено је инспектору архимандриту Илариону. У јуну 1917. године он је учествовао у епархијском конгресу за избор митрополита Московског Тихона.

Од 7. до 14. јула исте године у Московској духовној академији је одржан конгрес ученог монаштва. После разматрања стања монаштва на наставној и ваннаставној служби одлучено је да се оснује братство учених монаха. Истакнута је потреба да ово братство има своје манастире и школске установе. Професори МДА архимандрит Иларион и јеромонах Вартоломеј (Ремов) наступили су с посебним мишљењем поводом примљене резолуције: „За последње време црквена власт је спречавала образовање ученог монаштва... шаљући академске монахе обично путем црквено-практичне делатности... Зато није могуће не признати чињеницу да учено монаштво данас у принципу није блиско богословској науци, већ се често нажалост према њој односи без дужног поштовања. Овај програм делатности који се нуди за монашко братство које се оснива пре свега има практичан карактер. И зато не можемо да сматрамо да ово братство има довољно ауторитета у очима широког црквеног друштва како би као свој орган између многих других ствари имао и Високу богословску школу“.²⁰ Отац Иларион се плашио да братство које ствара учено монаштво прихватавши се дела које превазилази њихове снаге, не причињава радост својим недобронамерницима.

У овом периоду све бремене одговорности за Академију пало је на плећи архимандрита Илариона који је остао да врши дужност ректора. То је било најтеже време његовог служења на Академији. Борба професорских партија за ректорску дужност,

¹⁹ Московске црквене новости. 1914., бр. 32, стр. 584-586.

²⁰ Конгрес ученог монаштва // Богословски весник. 1917., бр. 7-8.

недостатак средстава за живот Академије, неодређеност његовог положаја и статуса – сва ова питања су захтевала брзо решавање.

У новој школској години (1917/18.) за ректора је изабран професор А.П.Орлов, а архимандрит Иларион је после сјајног предавања на Академији у одбрану патријараштва једнодушно изабран за помоћника ректора. На овој дужности му је било суђено да преживи затварање Духовне академије од стране совјетске власти.

У сећањима С.А.Волкова постоји чак и оваква карактеристика архимандрита Илариона: „За мене је Иларион у истом реду с лицима као што су патријарх Никон, митрополит Арсеније (Мацијевич)... Илариону је био потребан простор историјске арене да би се размахнуо чисто руски...“²¹ Вољом Промисла Божијег архимандрит Иларион је изашао на најшири простор црквено-друштвеног служења и подвигом исповедништва запечатио је свој смели стваралачки порив.

15. августа 1917. године у Успенској саборној цркви Московског Кремља свечаним богослужењем свој рад је започео Помесни сабор Руске Православне Цркве – Сабор будућих мученика и исповедника, Сабор оних који су пре свега богословили животом.

Главни задатак који је требало да реши Сабор било је обнављање патријараштва. Мишљење чланова Сабора овим поводом је било подељено. Међу заштитницима патријараштва посебно се издвајала личност архимандрита Илариона (Тројицког) који је наступио 23. октобра 1917. године с јарком беседом која је запањила слушаоце: „Москва се назива срцем Русије. Али где у Москви куца руско срце? На берзи? У трговачким редовима? На Кузњецком мосту? Наравно, оно куца у Кремљу. Али где у Кремљу? У окружном суду? Или у војничким касарнама? Не, у Успенском сабору. Тамо, код предњег десног стуба треба да куца руско православно срце. Орао Петровог самодржавља по западном узору ишчупао је ово руско срце, светојрдна рука нечастивог Петра скинула је руског првосветитеља с његовог вечног места у Успенском сабору. Помесни сабор Руске Цркве од Бога му датом влашћу поставиће поново Московског Патријарха на законито место које у се не може одузети. И кад уз звоњаву московских звона Његова Светост Патријарх крене на своје историјско свештено место у Успенском храму, биће велика радост на земљи и на небу“.²²

Личност младог архимандрита, наравно, није била широко позната већини чланова Сабора. Али у то време је био познат у академским круговима и његово мишљење је пажљиво слушано. Пошто је био еклесиолог од ауторитета, врло аргументовано је показао да се патријараштво у личности првојерарха, у личностима епископске хијерархије у Цркви појавило као реалија која се подразумева сама по себи, да се тамо где се руши принцип хијерархије, а то значи и првојерараштва, руши и црквени живот.

Али већ тада је отац Иларион пророчки описао потпуно нови лик руског патријарха. „Сад наступа такво време,“ говорио је на предавању у Московској академији у одбрану патријараштва, „да патријарашки венац неће бити „царски“ венац, већ пре венац мученика и исповедника, којем предстоји да самопрегорно руководи бродом Цркве у његовој пловидби по бурним таласима житејског мора“.²³

---

²¹ Волков С.А. Последњи код Тројице, стр. 115.

²² Архимандрит Иларион (Тројицки). Зашто је неопходно обновити патријараштво? У књ.: Акта Свјатејшег Тихона, Патријарха Московског и целе Русије, касније документа и преписка о канонској наследности највише црквене власти, 1917-1943.г. / Саст. М.В.Губоњин. – М., 1994., стр. 46.

²³ Волков С.А. Последњи код Тројице, стр. 120.

И кад су 28. октобра чланови Сабора донели одлуку о обнављању патријараштва и приступили избору Патријарха, као кандидат за патријарха је био истакнут архимандрит Иларион. Несумњиво, у томе се изразило признање његове улоге у доношењу историјске одлуке.

Обнављање патријараштва је представљало испуњење искрене жеље младог богослова. По сведочанству једног од савременика после избора светитеља Тихона отац Иларион није могао да задржи сузе умилења за време свечане литије по целој Москви, у којој је учествовао новизабрани Патријарх.²⁴

У зиму 1918-1919. године архимандрит Иларион се у потпуности посветио предавањима на Духовној академији, службама у московским црквама с обавезном проповеђу. После премештања Академије из лавре у Москву отац Иларион се преселио код свог друга професора МДА Владимира Страхова, који је служио на Сретенској улици.

У то време је требало да буде одржана Светска хришћанска конференција. Учествујући у делатности комисије за њену припрему отац Иларион је заузимао јасну и чврсту позицију. У свом писму упућеном секретару комисије за одржавање Светске хришћанске конференције Гардинеру архимандрит Иларион је писао: „По Вашем уверењу сва друштва која се називају хришћанским чине јединствену Христову Цркву, само ослабљену у свом јединству... Овакво учење о Цркви се је *апсолутно неприхватљиво*, јер је оно безусловно непознато древној Цркви у којој се није знало ни за какав појам ослабљеног јединства Цркве... Основну истину хришћанства, његову велику тајну – оваплоћење Сина Божијег, признају све хришћанске вероисповести. Али само то не може да их слије у јединствену Цркву. Јер демони, по апостолу Јакову, верују (2, 19) и своју веру су по сведочанству Јеванђеља, исповедали попут апостола Петра (в.: Мт. 16, 16; Мк. 1, 24; Лк. 8, 28)“.²⁵

На питање студента Академије да ли се предвиђа сједињење Православне Цркве и римокатолика, архимандрит Иларион је одговорио: „Ова сабрања се одвијају под мојим председавањем и зато тешко да може бити било каквог позитивног резултата од њих... Уосталом, ако се Рим покаје, онда...“ почео је да говори, али није завршио реченицу, јер нимало није веровао у покајање Рима.²⁶

С доласком бољшевика на власт одмах су почели прогони Цркве. 10. (23.) марта 1919. године архимандрит Иларион је био позван на богослужење у цркву при Вазнесенској мануфактури на станици Пушкино. После вечерње службе и на литургији држао је проповеди због чега је био окривљен за „агитацију против совјетске власти и држању с амвона беседа које наводе на погроме“, ухапшен је и затворен у Бутирску тамницу. Својим ближњима из тамнице је писао: „Позван сам на испитивање. Мој „предмет“ је и иследнику изгледао смешно, ни он није нашао никакву кривицу... Авај! После испитивања прошло је шеснаест дана, а ја ништа о себи не знам. Питање: зашто? – у нашој славној републици посве је неумесно... Сад су се у ћелији код нас окупила тројица професора. С времена на време држимо предавања... Искрено сматрам да је потребно да кажем да сам ово време провео корисно...“²⁷

²⁴ Исто, стр. 119.

²⁵ Цит. по: Игуман Дамаскин (Орловски). Наведено дело, стр. 403.

²⁶ Исто, стр. 403.

²⁷ Писмо породици Архангелски од 9. маја 1919.г. Исто, стр. 403.

Овај први утисак је трајао око три месеца. Отац Иларион је ослобођен због заступништва предавачке корпорације Московске духовне академије и од тада се налазио под надзором ЧК.

11. (24.) маја 1920. године у подне у храму Тројицког патријарашког подворја обављено је наречење архимандрита Илариона за епископа. Обраћајући се Патријарху Тихону и присутним архијерејима одржао је беседу у којој је пре свега заблагодарио Господу Богу због тога што га је довео у овај свет од духовних предака, што га је од детињства приближио храму Божијем и духовној школи. „Слава Богу за све оно што сам проживео и о чему сам размишљао у овим последњим годинама буре и метежа,“ наставио је архимандрит Иларион, „кад *предана јест земља в руце нечестиваго* (Јов. 9, 24), кад је руска држава, одвојивши се од Цркве Христа ступила у најтеснији савез са синагогом сатане (в.: Апок. 2, 9). У овим годинама само се учврстила моја вера у Цркву и моје срце утврдило у нади на Бога... Оно што смо знали из црквене историје, о чему смо читали од древних, данас видимо својим очима: Црква побеђује кад јој се наноси штета (Иларије, Одл. 7, 4)... Посматрајући све ово и размишљајући о свему овом осећам да су се раступиле стопе моје испод мене (в.: Пс. 17, 37) и на камен је Господ поставио ноге моје (в.: Пс. 39, 3), да не ослаби срце моје (в.: 5 Мојс. 20, 3). Ово последње Божије добротинство најмање могу да кријем у овај час, кад стојим пред вашим збором, архипастири Цркве, који сте призвани на епископско служење... Чујем пророчанску поуку: *благо јест мужу, јегда возмет јарем от јуности својеја* (Плач. 3, 27) и повијам свој врат под омофор епископа. Милосрдни Господ нека прими моју душу, ову малу лепту, коју стављам у ризницу Цркве ради употребе на заједничку корист. Нека буде воља Господња (в.: Дап. 21, 14)“.²⁸

12. маја на дан сећања на светитеља Јермогена, патријарха Московског и целе Русије, Патријарх Тихон је архимандрита Илариона хиротонисао за епископа Верејског, викарног епископа Московске епархије. Светитељ је имао тридесет три године. Почео је пут овог изабраника Божијег на Голготу заједно с патријархом, с Црквом, с Русијом коју је волео. До следећег хапшења владика је све своје време проводио интензивно радећи: радио је код Свјатејшег Патријарха на Тројицком патријарашком подворју, служио је скоро свакодневно ујутру и увече, често је служио с Патријархом, посећивао је храмове и манастире Верејског среза. Говорећи о себи епископ Иларион је писао својим блиским: „Постпуно сам изгубио слободу. Као затвореник, прикован за своја кола, - тако и живим... Цело лето је прошло у непрекидним обиласцима Москве и Московске губерније... Немам ни јутро, ни вече... Немам времена да читам, немам времена да пишем, немам времена... чак ни да грешим. Због трећег ми је, можда Господ и уредио такав живот“.²⁹

О животу светитеља у овом периоду сачували су се подаци који омогућавају да се стекне представа о његовом духовном лику. Н.П.Окуњев у свом „Дневнику Московљанина“ пише: „У току Страсне седмице нешто ме је вукло у цркву. Неколико пута сам ишао у Сретенски манастир. Светитељ Иларион ме није привлачио својим архијерејским служењем, већ учествовањем у службама као обичан монах. Једном (на бденију између среде и четвртка) појавио се у саборном храму манастира, у обичном монашком подраснику, без панагије, с камилавком, и прошао је за леву певницу, где је певао све што треба, заједно с четворицом-петорицом других обичних монаха, а затим је изашао у простој одећи на средину и надахнуто је прочитао канон, сам је почео да пева „Чертог Твој вижду, Спасе мој, украшениј!“ Па! Могу да вам кажем, не да је певао! Има

²⁸ Цит. по: Игуман Дамаскин (Орловски). Наведено дело, стр. 404-407.

²⁹ Из писама породици Архангелски од 23. марта и 20. септембра 1921. године. Исто, стр. 408.

изузетно пријатан, звучан, млад (има 35 година), висок глас. Тенор. Певао је просто, не по нотама, али тако дирљиво и искрено да вероватно никад нисам чуо тако дивно извођење ове дивне песме“.³⁰ По сећањима С.А.Волкова о светитељу „он се богослужењу предавао свом душом, свим својим бићем, као главном делу свог живота“.³¹ Светитељ је знао, схватао и волео богослужење.

За годину дана свог архијерејства служио је сто четрдесет две литургије, преко сто четрдесет бденија и одржао је преко триста тридесет проповеди, и поред тога што је те године два месеца боловао од тифуса и што је болест изазвала компликације на срцу. То је било архипастирско служење кад је речју и примером подржавао колебљиве и малодушне, учио оне који мало знају.

Тешка искушења су се обрушила на Руску Цркву и на цео руски народ. Страшна глад, устанци због глади, које немилосрдно гуше власти, насилно одузимање црквених вредности, отварање и скрнављење моштију... Сам светитељ Тихон је затворен, а по целој земљи су почела „суђења црквеним лицима“. 1921. године владика Илариона је Савет Народних судија позивао због Колегијума Главног музеја с молбом да за богослужење изда икону Владимирске Мајке Божије, узету из Сретенског манастира. У Бутирском затвору је провео два месеца и био је ослобођен на суду.

22. марта 1922. године епископ Иларион је поново ухапшен, у оптужби је била наведена сва активна црквена делатност светитеља. 22. јуна Колегијум ГПУ је одлучио да се епископ прогна у Архангелск на годину дана. 4. јула епископ Иларион је заједно с групом затвореника допутовао у Архангелск и 10. јула био је ослобођен из затвора. После напетог московског живота и ислеђивања прогонство је изгледало као неочекивани одмор. Прво време је скоро по цео дан шетао кејом величанствене Северне Двине. У кући у којој се владика Иларион настанио домаћини су му издвојили засебну собу. Својим блискимима је у том периоду писао: „Ни сам не знам узрок због чега сам се преселио овамо. Нисам имао никакав „предмет“. Све је прошло „без суда и суђења“. Очигледно, тако треба. Промисао Божји може да делује и преко злочинаца. Они мисле да творе своју злу вољу, а у ствари није тако, испуњавају благу вољу Божију. Тако је и са мнош. Несумњиво, добро је већ то што сам се сакрио од људске вреве... Тежак и чак исцрпљујући живот који сам по вољи Божијој водио последњих пет година имао је за последицу по мој лични живот умирење страсти, ако не потпуно, врло значајно... Након дванаест година службе ништа немам и немам никакву жељу да имам. Други би се ужаснуо, угледавши ме како седим у овој убогој соби и рекао би: и то си добио за дванаест година службе! А ја сам врло задовољан и драго ми је што живим овде, а што је главно, имам слободног времена и имам књиге... Допиру вести о московској смути, и чудим се људској нискости и крајњем кукавичлуку, ради своје среће спремни су да потпишу све, чак и оно што не мисле. Значи, људи немају никаквих убеђења. Надам се да својим греховима нећу додати још и одступништво, чак и кад бих морао много да путујем... Уопште ме не занима моја лична судбина, зато што спољашња ситуација за мене није нешта битно... Али не могу да не патим и да не говорим ватрено видећи и схватајући страдања Руске Цркве. На чему се држи смута, коју су изазвали ниткови?... Она се држи само на томе што је сад преступно укинута слобода савести и што је уништено одвајање Цркве од државе, утврђено у основним законима... Мислим да је у мом личном животу мој садашњи положај само почетак болова, вероватно ће протећи много година у затворима, у скитању, у нужди и оскудици. Али знајући

³⁰ Окуњев Н.П. Дневник Московљанина. – Париз, 1995., стр. 446-447.

³¹ Волков С.А. Последњи код Тројице, стр. 116.

црквену историју, нимало се не збуњујем, бирам да „страдам с људима Божјим“ пре него да се називам „сином фараонове кћери“...³²

Представници либералног поретка, који је сазрео у недрима Руске Цркве на граници између два века, искористили су тешку ситуацију у Цркви после револуције и на превару су освојили црквену управу. При непосредном руковођењу и бризи од стране безбожних власти обновљенци су започели своју разорну делатност. У мају 1923. године одржали су разбојнички Сабор, на којем су „лишили чина и монаштва бившег Патријарха Тихона“. Патријарх је држан у кућном притвору. Међутим, околности су се стекле тако да је совјетска власт била принуђена да промени политику.

14. (27.) јуна 1923. године након изјаве, коју је светитељ Тихон дао Врховном суду РСФСР ослобођен је од страже и следећег дана се обратио народу с апелом које су од њега захтевале власти. Још радикалнија посланица Патријарха Тихона од 18.6. (1.7.) 1923. године, о политичким питањима, сјединила се с непомирљивошћу у односима обновљенаца: „Кроз тежак период пролази наша Црква. Појавило се много различитих група с идејама црквеног обнављања... Ови обновљенци свесно или несвесно гурају Православну Цркву у секташтво, улазе у потпуно непотребне реформе, одступајући од канона Православне Цркве“.³³

21. јуна 1923. године преосвећени Иларион је позван у Архангелско ГПУ и овде је објављено да му је дозвољено да отпутује. У Москви је био већ 5. јула.

У овом периоду скоро све московске храмове освојили су обновљенци-„живоцрквеници“ и владика Иларион је приступио одлучним дејствима, усмереним против обновљенческог раскола. Истог дана, 5. јула, у шест сати увече, служио је бденије у храму Сретенског манастира, у којем су пре тога служили обновљенци. Пре почетка богослужења владика је обавио чин освећења. Обраћајући се клиру манастира позвао га је да се покаје за обновљенчество и супротстављање Патријарху, и то да принесе покајање у присуству народа; онима који се не покају неће дозволити да служе и неће им дозволити да уђу у олтар.

Следећег дана на празник Владимирске иконе Мајке Божије, у Сретенском манастиру је служио Патријарх. Окупило се толико народа да храм није могао све да прими и многи су стајали у манастирској порти. У проповеди је владика Иларион говорио о празнику, о савременом црквеном животу, о обновљенчеству, о самозванцима-епископима. Утисак од проповеди је био такав да су људи почели да вичу да признају само Патријарха Тихона, многи су плакали. Служба, која је почела ујутру, завршила се тек у шест сати увече, након што је Патријарх благословио сав народ. Одмах по повратку епископа Илариона из прогонства Патријарх Тихон га је унапредио у звање архиепископа и укључио је владика у састав Привременог Патријаршког синода који је при њему деловао.³⁴

Владика Иларион је инсистирао на томе да обновљенчески клирици примају у општење с Црквом кроз покајање, чин добијен у обновљенчеству није признаван, обновљенчески храмови су се поново освећивали. Самим тим владика Иларион је јасно указивао на јеретички карактер обновљенчества. Захваљујући чврстине архиепископа у

³² Из писама 1922.г. Ј.А.Воронцовој. Цит. по: Игуман Дамаскин. Наведено дело, стр. 411.

³³ Актови Свјатејшег Тихона, Патријарха Московског и целе Русије..., стр. 286.

³⁴ Акт о томе, као и многи други документи из 20-30.их година није се сачувао. Међутим, владика је несумњиво имао овај чин пошто су се у архиву М.Ј.Губоњина сачувале копије докумената потписаних с: „архиепископ Иларион“.

овом питању почео је масован повратак клира и мирјана под омофор Свјатејшег Патријарха Тихона. 15. (28.) јула 1923. године у Донском манастиру јавно се покајао за обновљенчество митрополит Сергије (Страгородски). Патријарх је ставио на њега крст и панагију, а владика Иларон му је уручио белу камилавку.

Од тада су људи архиепископа Илариона почели да називају Великим. У совјетској штампи овог периода од „тихоноваца“ су помињана само два имена – самог Патријарха и архиепископа Илариона. Његови непријатељи су денунцирали ГПУ да се због њега талас фанатизма пронео по Москви и „живоцрквенике“ су почели да туку и истерују из храмова, и да ово расположење ствара епископ Иларион. Они су изјављивали како је неопходно да се ограничи његова „контрареволуционарна делатност“. Бивши обновљенчески лидер Антонин (Грановски) је говорио да „Иларион иде и кропи храмове после обновљенаца... Тихон и Иларион су криви пред револуцијом...“ и треба да се покају због „суровости моралне истине револуционарних достигнућа“.³⁵

У лето 1923. године обновљенци су предложили Православној Цркви да се помири с њима и да сазове Црквени сабор. По налогу Његове Светости Патријарха Тихона у лето и јесен 1923. године у име хришћанске љубави и у нади да савест расколника није до краја спаљена, вођени су преговори с обновљенческим „митрополитом“ Евдокимом (Мешчерским). Православну Цркву су на овим преговорима представљали архиепископ Серафим (Александров) и Иларион (Тројицки), као и протопрезвитер Василије Виноградов.

Међутим, у циљеве обновљенаца спадало је одстрањивање Патријарха од управљања Црквом пре Сабора и освајање власти на Сабору. После низа провокационих изјава обновљенаца, негодовању православних архијереја није било краја. „...Уопште никакве политичке жеље нас не приморавају да се окупимо око Свјатејшег Патријарха, већ само жеља да сачувамо верност свом архијерејском обећању и испоштујемо непоколебљив канонски поредак хијерархијске наследности. И у нашим преговорима с Вама и с другим представницима Вашег Синода нама је руководила искључиво једна жеља – да поново сјединимо са Светом Црквом оне који су отпали од њеног јединства за време жалосне црквене смуте“.³⁶

Сама чињеница вођења преговора представника Патријаршијске Цркве с обновљенцима ишла је на руку овим другима, пошто су преко државне штампе могли да пишу о овим сусретима било шта, изазивајући збуњеност међу православцима који нису имали могућности да им одговарају. Без обзира на то „сав народ и сви око Патријарха били су тада прожети несакрушивим поривом љубави и оданости према Патријарху и радосћу због његовог повратка на власт... А главни инспиратор и вођа тако ватреног окружења Патријарха и народних маса био је управо епископ Иларион с његовом огњеном речју, неуморан разобличитељ обновљенческе лажи“.³⁷

Јединство Патријарха и православног народа ГПУ је покушавало да минира ултимативним захтевом о увођењу у богослужење помињање совјетске власти. То је означавало да Патријарх признао безбожну власт *de jure*, а не *de facto* само што би то горе одјекнуло у срцима верника. Одбијање помињања власти повукло би за собом потпуно

---

³⁵ Новине „Известија“, 23. септембар 1923.г.

³⁶ Апел православних епископа обновљенческом „митрополиту“ Евдокиму (Мешчерском) од 10./28. новембра 1923. године, Москва.

³⁷ Протопрезвитер Василије Виноградов. О неким најважнијим моментима последњег периода живота и делатности Свјатејшег Патријарха Тихона // Црквеноисторијски весник, 1998., бр. 1, стр. 10-11.

уништење патријарашке управе у центру и у провинцији. Владика Иларион се много потрудио на изради формуле помињања која би најмање претила религиозним и политичким осећањима народа који се моли и истовремено би била прихватљива и за совјетску власт. За разлику од форме помињања царске власти, нова формула је носила безличан и општи карактер и није указивала на то за шта се конкретно треба молити – за дуг живот власти или за њихово уразумљивање и обраћење на пут истине. На захтев овлашћеног за послове религије ОГПУ Ј.А.Тучкова да убаца у молбу „за земљу Руску и власти њене“ реч „совјетску“ архиепископ Иларион се успротивио рекавши да је ова реч „руска“ и да се не може користити у богослужењу које се обавља на словенском језику. Декрет Патријарха о помињању власти на богослужењу народ је примио врло мирно.³⁸

Не постигавши свој циљ Тучков је намислио да изазове раскол у Цркви увођењем новог григоријанског календара. То је било мотивисано тиме што радници нису долазили на посао на велике црквене празнике кад су они наступали – и по старом и по новом календару. 1923. године у Константинопољу је одржан „Свеправославни црквени конгрес“ под председавањем Константинопољског Патријарха Василија. Конгрес је немајући законита овлашћења донео одлуку о увођењу новог календара. Представници совјетске власти су званичну копију ове одлуке уручили Патријарху Тихону сакривши од њега да је ни из далека нису прихватиле све Православне Цркве.

По налогу Патријарха владика Иларион је саставио патријарашку посланицу у којој је прелазак на нови календар објашњавао потребом за чувањем јединства богослужбеног живота са свом Православном Црквом. На празник Покрова Мајке Божије на патријарашком служењу у Покровском манастиру ова посланица је прочитана пред народом, али мало ко је могао да чује текст, јер је Патријарх Тихон поверио читање протопрезвитеру Василију Виноградову, који је имао врло слаб глас. Клир московских храмова је с тугом почео да обавља богослужење по григоријанском календару.

За увођење новог календара у општецрквени живот било је потребно да се пошаље одштампани декрет Светог Синода и патријарашка посланица епархијским архијерејима. Ово је требало учинити најкасније 3. новембра по новом календару, иначе би Божићни пост почео после 15. новембра и трајао би мање од четрдесет дана. По налогу Тучкова штампарија је задржавала штампање посланице која је објашњавала узроке преласка на нови календар. Уместо тога у новинама се појавила забелешка која је „Свеправославни конгрес“ називала обновљенческим. Циљ ових дејстава је био један – навести народ на нетрпељивост против Патријарха. Тучков је сматрао да је повратак на нови календар већ немогућ, али се преварио. Посланица Патријарха није била објављена ни до 5. новембра. Патријарашка Управа је користећи фразу коју је Тучков неопрезно изговорио: „Радите како хоћете,“ сматрала могућим враћање на стари календар, о чему је Московска епархија обавештена по налогу архиепископа Илариона декретима Епархијског Савета.³⁹

Све ово време владика Иларион је наступао на религиозним дискусијама. 17. августа 1923. године одржао је у слушаоници Политехничког музеја предавање на тему: „Тихоновци и обновљенци, шта их дели?“ а убрзо је, 4. септембра на истом месту била одржана дискусија на тему: „Обновљенчески сабор 1923. године“. Светитељ Иларион је држао реферат, а као опоненти наступали су обновљенци, православци, припадници старог обреда и секташи-толстојевци. Људи који су присуствовали дискусији могли су јасно да разумеју лажност и неканоничност дејстава обновљенаца. Многи Московљани су

---

³⁸ Исто, стр. 15-18.

³⁹ Исто, стр. 18-25.

ових година били сведоци убедљивих победа православног архијереја над њиховим противницима.

13. октобра у згради Политехничког музеја одржана је дискусија на тему: „Ко су непријатељи Цркве?“ У њој су учествовали архиепископ Иларион и обновљенчески свештеник Александар Веденски. Први је наступио Веденски. Његово излагање било је прекидано буком и повицима кад је почео да говори о Патријарху Тихону, о томе да је он везан с иностраном контрареволуцијом, по сали се разлегла бура протеста при чему је сваки пут кад је Веденски говорио „Тихон“ сала сложено викала „Патријарх“. После Веденског наступио је архиепископ Иларион. Његова појава је дочекана аплаузима. Кад је почео да говори наступила је потпуна тишина. У његовом говору се осећала непоколебљива вера у истинитост свега што је говорио. Говорећи о Патријарху архиепископ је рекао да Патријарх Тихон није контрареволуционар и да никад није био против одузимања црквених драгоцености, али је сматрао да се не смеју давати свештени предмети. Свој наступ архиепископ Иларион је завршио речима да Патријарх Тихон никад неће одступити од својих убеђења и да неће ступити у компромис с обновљенцима.

Следећег дана поново је била одржана дискусија између учесника, коју су организатори назвали: „Зашто су Тихон и Иларион непријатељи Цркве?“. Владика Иларион је морао да ступи у полемику и с народним комесаром просвете А.В.Луначарским. Један од очевидаца ових јавних спорова сећа се: „Наступи владике Илариона одликовали су се посебном оштроумношћу, али он није тражио оштру реч само зато да би она изазвала ефекат. Трудио се да тачном речју уђе у дубину питања... У дискусијама с безбожницима ослањао се на догме, на основу веронауке. Осим тога, увек је наводио веома занимљиве примере... Безусловно је побеђивао дубином својих знања. Његов аргумент је обично почињао мирним речима: „Не, погрешили сте. Тога није било. То тврдим на основу тога и тога.“ И наводио је заиста убедљиве доказе да је у праву.“⁴⁰ Једном је Луначарски упутио прекор који је гласио да су служитељи култа незадовољни совјетском влашћу, док је у Светом Писму речено да нема власти која није од Бога. Архиепископ је одговорио: „А зар ми кажемо да совјетска власт није од Бога? Да, наравно да је од Бога! Као казна за наше грехове...“⁴¹

Десет година пре тога, 14. септембра 1913. године млади архимандрит Иларион је у беседи на празничном богослужењу говорио о далекој прошлости и није сумњао да види и најближу будућност: „...Не расте и не цвета Црква од помоћи државних власти, већ само силом свемогућег Бога. Купина је горела и није сагоревала... Горела је Црква у пламену мука и јачала је,“ зар је потребно јасније објашњење да је Господ Бог стално одржава Својим благодатним силама? Од Њега Црква увек добија своје духовне силе. Њиме је она живела и живи, од Њега се храни. Само Он ју је укрепљивао. Само Он ју је спасавао. Управо о овој великој истини својом крвљу су сведочили мученици... И зар су престајали хришћани да се повинују власти, зар су престајали да се моле за власт, без обзира на бесконачне увреде, које има је власт причињавала? Кога су прогањали? Кога су протеривали? Држава је убијала своје пријатеље, прогањала је своје молитвенике... Држава, браћо, није толико потребна Цркви колико Црква држави. Црква зна да може без државе; она је била непоколебљива и онда кад ју је држава прогањала и протеривала. Али без Бога, без вере, без савести, без врлине – једном речју, зар се без Цркве неће увек

⁴⁰ Звао ме је „мој Евгеније“ (сећања на владика Илариона (Тројицког) Ј.П.Павлова) // Православне руске новине „Вед“, 1998., бр. 3 (17).

⁴¹ Цит. по: Игуман Дамаскин (Орловски). Наведено дело, стр. 425.

колебати главне основе државног уређења и поретка? Зар некоме није јасно да су непријатељи Цркве и непријатељи државе исти људи?⁴²

Богоборачка власт није опростила владики његову делатност у борби с обновљенчеством и рад на јачању јединства Цркве, није му опростила оданост Свјатејшем Патријарху. У ноћи између 15. и 16. новембра 1923. године архиепископ Иларион је био ухапшен. Комисија НКВД-а за административне прогоне га је 7. децембра осудила на три године затвора на Соловкима због „ширења лажних гласина и агитације против совјетске власти под религиозном заставом“. У јануару 1924. године архиепископ Иларион је дошао на место прогонства на Поповом острву. Кад је стигла вест о Лењиновој смрти, затворенике су натерали да пет минута стоје ћутећи. Владика је демонстративно лежао на даскама и говорио је: „Размислите, оци, шта се данас дешава у паклу: Лењин је лично стигао, каква свечаност за демоне“.⁴³ После отварања пловне сезоне, крајем јуна 1924. године, владика је послат на Соловјецко острво.

Један од свештеника-сужања који су били заједно с владиком на Соловкима даје следећи опис његове личности: „Архиепископ Иларион је млад човек, живахан, свестрано образован, одличан црквени проповедник, оратор и појац, сјајни полемиста с безбожницима, увек природан, искрен, отворен; свуда где се појављивао све је привлачио и уживао је свеопшту љубав... У годинама заједничког заточеништва ми смо сведоци његовог потпуног монашког сиромаштва, дубоке простодушности, истинског смирења, дечје кротости“.⁴⁴

На Соловкима је владика био шумар, стражар у Филиповој пустињи, везивао је мреже на Филимоновом рибарском пристаништу на десет километара од главног Соловјецког логора. О овом раду добродушно је говорио парафразирајући стихире на Тројицу: „Све даје Дух Свети: некада је рибаре учинио богословима, а сад обрнуто – богослове учини рибарима.“ Његова добродушност се односила и на саму совјетску власт. У то време сви су осуђивани на исто година робије: и истакнути архијереј и млади јеромонах, који је скинуо орар с ђакон-обновљенца. „Љубазан је наш Господ,“ говорио је овим поводом архиепископ Иларион, „прихвата последњег, као првог; умирује и онога ко је дошао у једанаести час, као и оног који је радио од првог часа... И дела прима и намере целива, и деловање поштује и предлог хвали“.⁴⁵

Архиепископ Иларион је на све гледао духовним очима и Соловјецки логор је доживљавао као сурову школу добродетељи. Клир краду и пљачкају – постоји повод за васпитавање сиромаштва у себи; вређају, рањавају, бију – смири се, заволи онога ко те вређа. Б.Ширјајев у књизи „Неугасиво кандило“ сведочи о томе да је владика Иларион ризикујући живот спасио војног команданта Сухова, који је могао да погине у великом чамцу у пролећнем леду. Овај начелник логора одликовао се посебном суровошћу према затвореницима. Владика је испунио Христову заповест о љубави према непријатељима.⁴⁶

Архипастир се није гнушао општења чак ни са затвореницима осуђеним за кривична дела. Његова пажња и интересовање према свкаом човеку били су запањујући. По речима оца Михаила Пољског иза веселости и чак светског понашања постепено се

⁴² Архиепископ Иларион (Тројицки). Црква прогањана и Црква владајућа (Поводом прославе 1600-годишњице Миланског едикта). – Црква као савез љубави, стр. 247.

⁴³ Протојереј М.Пољски. Нови мученици руски. Репр. изд. Т. 1. – М., стр. 129.

⁴⁴ Исто, стр. 127-128.

⁴⁵ Митрополит Јован (Сничев). Свештеномученик Иларион, архиепископ Верејски. Житије и сведочанства за црквено прослављање. – М.: Издање Сретенског манастира, 1999., стр. 12-14.

⁴⁶ Ширјајев Б. Неугасиво кандило // Наш савременик. 1991., бр. 9, стр. 100-102.

могла увидети дечја чистота, велико духовно искуство, доброта и милосрђе, високо морално савршенство. Његов обичан изглед скривао је од људи унутрашње делање. Он је био одлучан непријатељ сваког лицемерја и привидне побожности. Под руководством светитеља клир је стекао огромно искуство зато што је сам својим примером показивао шта значи смиравати се.

После смрти Свјатејшег Патријарха Тихона власти су поново намеравале да изазову раскол у Цркви. Била је изабрана група јерарха на челу с архиепископом Јекатеринбуршким Григоријем (Јацковским). С циљем ангажовања архијереја за раскол који поседује неоспорни ауторитет у лето 1925. године из Соловјецког логора архиепископ Иларион је пребачен Јарослављ, у политички изолатор „Коровники“. Овог времена светитељ се сећао као најсветлијег периода дуге неслободе. Налазећи се у издвојеној ћелји могао је да се бави научним радом, да чита књиге, да води преписку. У његовим писмима која су данас позната запањује смирење и велика благодарност Богу за све што му је даровано, за жалости и за радости. „Једном речју, моје расположење и духовни садржај живота је исти као што је био пре петнаест година. Недостаје само једно – академска библиотека! Кад би постојала академска библиотека замолио бих за ово уточиште не до краја ове године, већ бар до краја ове деценије. Шта да се ради ако је место за науку, која је за мене занимљива и важна, само у тамници? Ја овде нисам ни за шта крив... Јер ево како Господ (преко ОГПУ) уређује мој живот: живим без оскудице и без брига ево већ четири године. Мислим само о томе које књиге да набавим и како. И то по мојим упутствима добри људи успешно извршавају... И то су све моје бриге! А безбржност је за мене најмилија ствар! Све пољуби и свима испричај како сам нашао своју судбину у тамници!“⁴⁷ Заједно са светим Јованом Златоустом златоусти руски светитељ је блиским људима упутио своју искрену мисао: „Слава Богу за све.“

У Јарослављу је с владиком Иларионом два пута разговарао Ј.А.Тучков. Први сусрет је био мало садржајан, пошто се архиепископ позвао на неупућеност у црквене послове последњих година. Други пут је Тучков позвао владика у тамничку канцеларију и обећао му је слободу под условом да подржи григоријанце. На ово је архиепископ Иларион одговорио да прво треба да поразговара с њима. Даље се говорило о организацији Највише Црквене Управе. Владика се сложио с тим да је она потребна, али да ни у најмањој мери не сме да подсећа на ВЦУ обновљанаца. Ова Црквена Управа може бити само привремена, до сазивања Сабора треба да делује уз пристанак чувара трона патријарха и епископата и да учврсти јединство Цркве. На предлог Тучкова владика Иларион је написао „декларацију“ у којој је изложио своје погледе на црквене потребе овог времена. Мисли архиепископа су се потпуно разилазиле с плановима Тучкова. Владика је одбацио григоријански раскол, остао је непомирљив према обновљенцима, предлагао је представницима власти да сарађују с Црквом на основу независности Цркве од државе. А Тучков је желео да у потпуности потчини Цркву властима и на крају је захтевао од владике Илариона сарадњу с ОГПУ у својству шпијуна. На то је архиепископ одговорио оштрим, категоричним одбијањем. Тада је сарадник ГПУ рекао: „Пријатно је поразговарати с паметним човеком... А колико времена треба да робијате на Соловкам? Три године?! За Илариона три године! Тако мало?!“⁴⁸

---

⁴⁷ Писмо Љ.Архангелској 3. фебуара 1926. године. Цит. по: Игуман Дамаскин (Орловски). Наведено дело, стр. 432-433.

488.

⁴⁸ Потојереј М.Пољски. Наведено дело, стр. 133.

После тога је владика био враћен на Соловки. У логор за премештај на Поповом острву владика Иларион је допутовао пред Васкрс 1926. године. Васкршње јутрење тајно од руководства логора у незавршеној пекари служили су архиепископ Иларион, епископ Нектарије (Трезвински) и свештеник Павле Чехранов. Отац Павле се сећа: „Цела барака је спавала. Изашао сам. На линији ме је чекао владика Нектарије. Ускоро нам се придружио владика Иларион, и ми смо се један за другим тихо упутили према задњој страни бараке. Иза пута је стајао костур незавршене пекаре с отворима за прозоре и врата. Шмугнули смо до њега један по један. Кад смо се нашли у згради, изабрали смо зид, који нас је боље скривао од погледа оних који су пролазили стазицом и чвршће се прибили уз њега; с леве стране је владика Нектарије, у средини владика Иларион, а ја здесна.“

„Почињите,“ проговорио је владика Нектарије.

„Јутрење?“ упитао је владика Иларион.

„Не, све по реду, од полуноћнице,“ одговорио је владика Нектарије.

„Благословен Бог наш...“ тихо је изговорио владика Иларион.

„Волноју морскоју...“ запевали смо полуноћницу.

И дивно, дивно су се одазвале у нашим срцима ове речи које обузимају човека: „...Гонитеља, мучитеља под земљеју скривша...“ И у овој изузетној атмосфери наша срца су оштро као никад осећала сву трагедију фараона који је прогањао Јевреје. Бело море с белим леденим покровом, греде до пода, на којима смо стајали као за певнициом, страх да нас не примети надзор. А срце је одисало радошћу што се васкршња служба служи упркос строгом налогу команданта.

Отпевали смо полуноћницу. Архиепископ Иларион је благословио јутрење.

„Да воскреснет Бог и расточатсја врази Jego...“ није рекао, већ је прошапутао, загледајући се у ноћну невиделицу владика Иларион.

Запевали смо „Христос воскрес!“ „Да ли да плачем или да се смејем од радости?“ мислио сам. И толико сам желео да подигнем глас певајући дивне ирмосе! Али, нама је руководио опрез. Завршили смо јутрење.

„Христос воскрес!“ рекао је владика Иларион и нас тројица смо се међусобно целивали. Владика Иларион је изговорио отпуст и отишао је у бараку.⁴⁹

Кад се отворио водени пут архиепископ Иларион је послат на Соловјецко острво. У условима неслободе владика се као пре осећао као православни јерарх, који одговара за положај Цркве, за своју паству. У јулу 1926. године архиепископ Иларион је наступио као један од учесника „Соловјецке посланице“ – декларације православних епископа који су се налазили у логору, која је написана по благослову архиепископа Евгенија (Зјорнова). У овом апелу, сачињеном у духу лојалности, епископи су нудили своје решавање многих проблема црквено-државних односа, не избегавајући најоштрија питања.

---

⁴⁹ Цит. по: Игуман Дамаскин (Орловски). Наведено дело, стр. 437. Ширјајев Б. у књизи о Соловјецком логору „Неугасиво кандило“ овако описује празник Светлог Христовог Васкрсења: На Васкрс 1925. године владика Иларион је издејствовао од начелника СЛОНГ-а Ајхманса дозволу за богослужење. „Васкршње јутрење одвијало се у старој гробљанској цркви светог Онуфрија. Мајушна црква није могла да прими чак ни клир логора... Гробље је било пуно народа. Глас владике Илариона је допирао из дубине храма: у тишини северне ноћи. И ево, на улицу је изашла литија... „Христос воскрес!“ – „Воистину воскрес!“ зачуло се под свечаном куполом неба крунисаног поларном светлошћу. С победничким, ликујућим појањем због згажене, побеђене смрти ишли су они којима је претила сваког часа, сваког трена... Појући „сушчих во гробјех“ хор је славио и тврдио своје будуће, неизбежно васкрсење које не могу да победе силе зла.“ – Ширјајев Б. Наведено дело, стр. 102.

О беседама с владиком будући познати писац Олег Волков је писао: „Преосвећени нас је дочекао добродушно. У простодушности његовог опхођења било је прихватање људи и схватање живота. Чак и љубав према њему. Љубав аскете, који је поштовао радости с њеним слањем одозго. Пришли смо његовој руци, он нас је благословио и одмах као да брише сваку границу између архиепископа и мирјана, ухватио за леђа и повукао према столу...“ Волков је запамтио речи владике: „Треба веровати да ће Црква опстати, без ове вере није могуће живети. Нека се сачувају мрвице, ватрице које још једва да тињају, једном ће од њих све поново кренути. Без Христа ће се људи потаманити“.⁵⁰

По истеку трогодишње робије ОГП је нашла да „...грађанин Тројицки налазећи се у заробљеништву, није престао с контрареволуционарном радом и да је социјално опасан елемент“. 19. новембра 1926. године Посебно Саветовање при Колегијуму ОГПУ донело је пресуду владике осудивши га на три године заточеништва на Соловкима. Оптужен је за „разглашавање државне тајне“, пошто је владика говорио о покушају да га врбује агент ОГПУ. Дошавши на Соловке владика се шалио: „Остао сам да понављам,“ а својим помоћницама из Архангелска је писао да се у потпуности сродио са Севером.

Следеће године у Руској Православној Цркви је настала нова подела због појаве „Декларације Заменика чувара трона патријарха митрополита Сергија (Страгородског)“ од 29. јула 1927. године. Владика Иларион је у догађајима који су му били савремени видео апокалиптички смисао. У писму Н.Н., написаном на дан Казанске иконе Мајке Божије, 22. октобра 1927. године (по старом календару) каже се: „...Зар се не одвијају пред нама догађаји који нехотице подсећају на духовна созерцања Новозаветног Тајновидца?... Упркос декрету о одвајању Цркве од државе, Православна Црква је ступила у тесан, жив савез с државом. И с каквом државом?! На чијем челу се не налази православни цар, већ влашћу која својим основним задатком сматра уништавање на земљи сваке религије, и пре свега православног хришћанства... А шта да радимо у овим страшним тренуцима нове опасности, која се по непријатељском наговору надвила на нашу Мајку, Свету Православну Цркву? Шта човек да ради да се не отпадне из Њеног благодатног окриља и да се не придружи нечастивости богохулне звери и блудне жене која на њему седи?... Тешкоћа данашњег времена за православног човека састоји се између осталог (ако не и пре свега) у ономе што сам записао у свесци под 1. (14.) јануаром 1925. године – што садашњи живот Цркве захтева од њега узвишено-духовни однос према себи. Не можемо се ослањати на званичне пастире (епископе и јереје) не могу се формално примењивати канони на решавање питања која поставља црквени живот, уопште се не смемо ограничавати правним односом према стварима, већ треба да имамо духовно осећање које би указивало на Христов пут међу мноштвом стаза, које су прокрчиле дивље звери у овчијој кожи. Живот је поставио питања која се правилно, црквено, могу разрешити само уз прекорачење обичаја, форме, правила, и руководећи се осећањима заодевеним у распознавање добра и зла. Иначе је лако оскрнавити светињу своје душе и почети спаљивање савести (в.: 1 Тим. 4, 2) кроз помирење, по правилу, с лажју и злим дусима... Засад не стављам тачку на „i“. Нека је стави време, тачније речено – Владика времена! Он нека нас сачува, како од лакомислене исхитрености, тако и од преступно равнодушном оклевања у овом страшно одговорном положају у који нас је довео Промисао Божји!“⁵¹

⁵⁰ Волков О. Век наде и рушења. – М., 1989, стр. 73-74.

⁵¹ Писмо архиепископа Илариона Н.Н. поводом Декларације митрополита Сергија (Страгородског) од 16. (29.) јула 1927. године – Акта Свјатејшег Тихона, Патријарха Московског и целе Русије, стр. 524.

Истински пут владика Иларион је нашао кроз упорно тражење воље Божије, упорну молитву, дубоко проницање у речи Светог Писма и дела светих отаца древног и новог времена, одбацивање личних пристрасности. Он је подржавао миран дух међу „соловјецким“ епископима умејући мудро да издвоји у политици митрополита Сергија најбитније и да на основу тога донесе правилне закључке. У одазиву на декларацију митрополита Сергија „соловјецки“ епископат се „одбацивши поједине одредбе декалтрације, у принципу сагласио с његовом општом политиком“.⁵²

Мудрост и ауторитет архиепископа Илариона успели су да расеју сумње соловјецких епископа у погледу дејстава Заменика Чуvara трона патријарха у ситуацији с митрополитом Петроградским Јосифом (Петрових). Митрополит Јосиф није имао могућности да живи у Лењинграду и управља епархијом, пошто му је совјетска власт забранила улазак у град. Због тога је био премештен на одеску катедру, али се није потчинио одлуци Синода, што је изазвало раскол међу паством.

Митрополит Мануил (Лемешевски), који је био сужањ заједно с владиком Иларионом, пише: „У новембру 1927. године неки од соловјецких епископа почели су да се колебају поводом јосифљанског раскола. Архиепископ Иларион је умео да окупи до петнаест епископа у келији архимандрита Теофана, где су сви једнодушно одлучили да се сачува верност Православној Цркви на челу с митрополитом Сергијем. „Никаквог раскола!“ узвикнуо је архиепископ Иларион. „Ма шта да нам причају, на то ћемо гледати као на провокацију!““.

У писмима познаницама архиепископ Иларион је оштро негирао позицију расколника и подсећао их је на ћутање епископата у синодално време кад је премештање на друге катедре било уобичајена појава. По мишљењу владике одвајање од митрополита Сергија је „злочин у условима текућег тренутка и то веома тежак“. „...Све што се тиче спољашњег права Цркве (односно што се тиче односа према државној политици и сличном) никад не сме бити предмет раздора. Не видим апсолутно ништа у дејствима митрополита Сергија и његовог Синода што би превазилазило меру снисхођења или трпљења“.

1928. године на Соловке је прогнан епископ Глазовски Виктор (Островидов), који је био на челу Вјатске епархије и парохија које су отпале од митрополита Сергија. Архиепископ Иларион је преузео на себе тешку мисију убеђивања опозиционог архијереја. „У свакој згодној прилици он је разговарао с преосвећеним Виктором без обзира на то што се овај јаросно супротстављао његовим аргументима и настављао да пребива у заблуди... Али ма како да је тешко било архиепископу Илариону он је уз Божију помоћ ипак достигао жељено уразумљивање. То се највероватније десило почетком 1929. године. Сагласивши се напоскон са „соловјецким“ епископатом епископ Виктор се присајединио митрополиту Сергију, саопштио је о томе Вјатској епархији и дао јој је одговарајући налог“.⁵³ Епископ Виктор (Островидов) је помирен с Црквом, починуо у Господу у прогонству на северу 19. априла (2. маја) 1934. године. Архијерејски Сабор 2000. године прибројао га је збору новомученика.

1929. године завршио се још један трогодишњи период заточеништва архиепископа Илариона. Пред њега су били пријатељи као што је архиепископ Херсонски Прокопије

⁵² Митрополит Јован (Сничев). Стајање у вери. Есеји о црквеној смути. СПб.: „Царско дело“, 1995., стр. 106, 164, 184, 195.

⁵³ Архимандрит Теодосије (Алмазов). Моја сећања (Записи соловјецког сужња). М.: Крутичко подворје Патријаршије. Душтво љубитеља црквене историје. 1997., стр. 99-100.

(Титов), али ипак је владика затвор тешко падао. Озбиљно бављење науком било је немогуће. Услови заточеништва су из године у годину били све суровији. „У то време на Соловкима је живело шездесет слободних соловјецких монаха из братије уништеног Соловјецког ставропигијалног манастира,“ каже у књизи „Моје успомене“ архимандрит Теодосије (Алмазов). „Остали су углавном старци, који у свету више нису имали рођака, код којих би могли да оду да живе. УСЛОН им је издвојио гробљанску цркву светог Онуфрија Великог за богослужење. Тамо су долазили да се моле затвореници – духовни и мирјани... Богослужење се свакодневно обављало по Уставу. Певао је хор заробљеника и понекад, на празнике, толико лепо да су многи ридали.“ Владика Иларион је обично певао с монасима за десном певницом. „Литургију су на празнике обично служила тројица-седморица епископа. 1927. године сви затвореници, који нису били „бандити“, слободно су ишли у цркву, истина по посебним списковима, али они се нису контролисали... Затим су спискове почели да скраћују. Касније су у списковима могла да се налазе само духовна лица, а мирјани су избацивани и хор се скоро распао. Затим су у цркву (Велики пост 1928. године) почели да уводе људе само у паровима, под оружаном стражом с посебном рачуницом. На Васкрс 1928. године из Кремља су они који су желели да се помоле пуштени после великог скандала, који је изазван пред старешином. Затим су клиру забранили да служи и дозволили само да се моли. Онда је постало још горе...“⁵⁴

У то време архиепископ је писао рођаци: „Стихија ме је избацила на далеко острво. Али трудим се да не распирујем сажаљење у својој души, трудим се да не обраћам пажњу на околину, већ да живот испуним оним чиме могу. И у току дугог низа година сам навикао на то, и живим и не жалим се. Бољем се не надам, лошег се одричем. Нека буде тако каква је воља Божија о мени“.⁵⁵

14. октобра 1929. године Посебним Саветовањем при Колегијуму ОГПУ архиепископ Иларион је био осуђен на три године прогонства у Казахстан, у Каракалпакију. Владика је одвежен с групом затвореника – од једне тамнице за пребацивање до друге. Овај пут је за њега постао пут у друго, вечно обитавалиште. Убрзо по доласку на копно он је покраден и у Лењинград су га довели већ оболелог од тифуса. Владика је дошао у тамницу за пребацивање „Крстови“ 21. новембра (4. децембра) на празник Ваведења у храм Пресвете Богородице. 6. (19.) децембра пребачен је у затворску болницу „Гааз“.

Митрополит Серафим (Чичагов) је покушао да му помогне, али је то већ било немогуће. Владика Иларион је био без свести. Накратко пред смрт постало му је лакше. Из болнице је писао рођацима: „Тешко болујем од пегавог тифуса... у суботу, 15. децембра решава се моја судбина (криза болести), тешко да ћу преживети“.⁵⁶

Кад су му у болници рекли да га треба обријати владика је рекао: „Сад чините са мном шта год желите.“ По казивању М.Ф.Анфимове, кћери последњег протођакона Воскресенског Новодевичјег манастира пред смрт владика Илариона је Светим

⁵⁴ Цит. по: Игуман Дамаскин (Орловски). Наведено дело, стр. 442.

⁵⁵ Протојереј М.Пољски, Наведено дело, стр. 133.

⁵⁶ Архимандрит Теодосије (Алмазов) пише о узроку смрти свештеномученика Илариона. „И.М.Зайцев (генерал-мајор Беле армије, који је две године провео у Соловјецком логору), по речима Јуповича, међународног авантуриста, који је прогнан на Соловке, саопштава да су архиепископа Илариона покушали да отрују, али његов снажан организам није подлегао отрову. Очигледно отров му је био убризган инјекцијом кад је боловао од тифуса у Петрограду и био је ослабљен. Несумњиво, архиепископ Иларион је у Петрограду умро од отрова. Тифус је вероватно такође вештачки убризган након смештања у исту ћелију с тифусарима“ – Архимандрит Теодосије (Алмазов). Наведено дело, стр. 106.

Христовим Тајнама причестио келејник митрополита Петроградског Серафима (Чичагова) јеромонах Никандр. Владика је пришао лекар и пожурио је да га увери да је криза прошла, на шта је владика одговорио: „Како је добро што смо сад далеки од...“ Ове речи су биле последње речи праведника.

15. (28.) децембра 1929. године у 4 сата и 20 минута ујутру, уследило је блажено престављење свештеномученика Илариона у Господу.⁵⁷

Митрополит Серафим је измолио тело почившег архипастира ради погребња. Ноћу је грубо склепан ковчег издат рођацима. Светитеља је било немогуће препознати. У ковчегу је лежао измождени старац обријане главе... Свештеномученик је имао четрдесет три године. Митрополит Серафим је донео своју белу одежду, белу митру. Тело владике је смештено у други, бољи ковчег.

Власти су поставиле услов да не буде никаквих свечаности приликом погребња. Опело је обављено у храму Васкрсења Новодевичјег манастира. Митрополит Серафим (Чичагов), архиепископ Хутински Алексције (Симански), епископ Лушки Амвросије (Либин) и епископ Лодејнопољски Сергије (Зенкевич) молили су се у олтару а само опело је служио епископ Николај (Јарушевич).⁵⁸

Надгробни говори су били забрањени али је владика Николај прочитао заповести блаженства тако да су сви присутни ридали. Светитељ је испунио сваку од ових заповести о чему сведочи сав његов живот. И ево, испунивши све што му је било одређено од Господа светитељ је са збором новомученика и исповедника руских из вишњих обитељи слушао молитву Цркве која ратује: „Радуйтесја и веселитесја, јако мзда ваша многа на небесјех.“

На опело и сахрану стихијски је дошло неколико хиљада верујућих становника града. Храм није могао да прими оне који су желели да се опросте од владике Илариона. Народ је препунио целу манастирску порту и оближње гробље. Архиепископ који је по посебном Промислу Божијем завршио своје земаљски пут управо у северној престоници постао је заступник и молитвеник и за петроградску паству.

У свом писму близак друг владике Илариона, који је био на његовом опелу, протојереј Владимир Страхов, сећа се: „...Испред ковчега су стала четири главна појца у одеждама ђакон... и одједном су запевали басовима „Блажени непорочнији в пут ходјашчији“. Мене је то дирнуло до дубине душе, сетио сам се староруског опела, завршило се у 4 сата... Подигли смо ковчег на леђа, остатке нашег драгог архипастира, носили смо га на гробљу Новодевичјег манастира, а испред су ишли појци који су певали: „Помошчник и Покровитељ бист мње во спасеније, Сеј мој Бог и прослављу Јего.“ Дошли смо до гроба, поставили ковчег, одслужили последњу литију... Архиепископ Амвросије је први узео грумен земље и први је бацио на ковчег рекавши: „Господња земља и исполненије јеја, вселенаја и вси живушчији на неј“ и даље... Кад смо се враћали звона су тако свечано звонила... Чему се веселе? И одмах сам се сетио речи: „Господња земља и исполненије јеја...“ А даље: „Тој на морјах основал ју јест и на рјеках уготовал ју јест. Кто взидет на гору Господњу? Или кто станет на мјестје свјетјем Јего? Неповинен рукама и чист сердцем, иже не пријат всује душу своју, и не кљастсја лестију искренему својему. Сеј примет благословеније от Господа, и милостињу от Бога, Спаса својего.“ Ево шта су

⁵⁷ Информације по подацима Анфимове М.Ф. По подацима протојереја М.Пољског, опело је извршио митрополит Серафим (Чичагов).

⁵⁸ Писмо протојереја В.Страхова // Московски црквени весник, 1993., бр. 4.

прослављала звона. Архиепископ Иларион је био такав да никад није ласкао свом ближњем, значи, он је примио благослов од Господа“.⁵⁹

У својој двадесет шестој години будући свештеноточеник је написао: „Научио сам да с посебном љубављу и срдачним узбуђењем читам из Поменика молитву за Цркву: „В првих помјани, Господи, Церков Твоју Свјатују, Соборнују и Апостолскују, јуже снабдјел јеси честноју Твојеју Кровију, и утврди, и укрјепи, и расшири, умножи, умири, и непреобориму адови врати во вјеки сохрани; раздираније церквеј утиши, шатанија јазическаја угаси, и јересеј востанија скоро разори и искорени, и в ничтоже силоју Свјатаго Твојега Духа обрати““.⁶⁰

Гроб свештеноточеника архиепископа на гробљу Воскресенског Новодевичјег манастира је једно од малобројних познатих места погребења новоточеника и исповедника руских. Оно је постало место ходочашћа оних који поштују њихов свети подвиг. Познато је да су се митрополит Алексије (Симански) и његови наследници на катедри бринули за одржавање дужног благољепија овог скромног гроба. Благочестиве слуге Божије су свој труд посвећивале сећању на владика Илариона.

8-9. априла 1998. године у Москви је под председавањем Његове Светости Патријарха Московског и целе Русије Алексија II одржана редовна седница Светог Синода Руске Православне Цркве. Свети Синод је донео одлуку да се преда на решавање Архијерејског сабора питање о канонизацији архиепископа Илариона (Тројицког) у збору новоточеника и исповедника руских ради општецрквеног поштовања. 24. јула исте те године по благослову митрополита Санкт-Петербуршког Владимира на Новодевичјем гробљу у Санкт-Петербургу обретење су свете мошти новоточеника и уз појање пасхалног канона и стихира Васкрса у храму Казанске иконе Мајке Божије обновљеног Воскресенског Новодевичјег манастира.

1999. године мошти свештеноточеника Илариона су пренете у Москву из Петербурга. 9. маја свету Литургију у Казанској цркви Новодевичјег манастира служио је митрополит Санкт-Петербуршки и Ладошки Владимир којем је саслуживао московски и петербуршки клир. У присуству свег православног Петербурга обављена је литија са светим моштима око храма. Истог дана мошти су донете у Московски Сретенски манастир. По благослову Његове светости Патријарха Московског и целе Русије Алексија II 10. маја у Сретенском манастиру је одржано прослављање свештеноточеника Илариона, архиепископа Верејског као локално поштованог свеца пре општецрквене канонизације на првом следећем Архијерејском сабору.

Архијерејски сабор Руске Православне Цркве, који је одржан у Москви 13-16. августа 2000. године канонизовао је свештеноточеника Илариона, архиепископа Верејског ради општецрквеног поштовања у збору новоточеника и исповедника руских. Сећање на њега Црква слави у праву недељу после 25. јануара (7. фебруара) – Сабор новоточеника и исповедника руских, 15. (28.) децембра – престављење свештеноточеника Илариона, 28. априла (10.) маја – његово прослављење у збору локално поштованих светаца. У храму Казанске иконе Мајке Божије Воскресенског Новодевичјег манастира у Санкт-Петербургу налазе се: део моштију свештеноточеника Илариона, његове архијерејске одежде, панагија, крст, Јеванђеље и бројанице.

⁵⁹ Архиепископ Иларион (Тројицки). Есеји из историје догме о Цркви. – М.: „Православни ходочасник“, 1997., стр. 9.

⁶⁰ Архиепископ Иларион (Тројицки). Грех портив Цркве. у Књ.: Црква као савез љубаби, стр. 169.

Покретан синовском љубављу према Мајци-Цркве архиепископ Иларион је на земљи ишао својим крсним путем исповедничког служења, а данас се заступа пред Престолом Свевишњег за чување Руске Православне Цркве, коју паклена врата не могу да савладају. Обраћајући се с молитвом свештенумченику Илариону православци се укрепљују у верности Мајци-Цркви, добијају снагу за усрдно и радосно савршавање црквеног служења, моле за разумевање божанских догми. Заступништвом свеца разрешавају се проблеми у односима с властима, исцељују се телесне болести.

Данас су нама упућене речи светитеља: „Ради излечења рана које разједају руску душу треба се покајати за грех... против Цркве, вратити се вери отаца и дати Православној Цркви некадашње место у државном и друштвеном животу“.⁶¹ А ми му данас узнесимо наше молење: „Свети свештенумчениче и исповедниче Иларионе, моли Бога за нас!“

Тропар, глас 4:

Војине Христов Иларионе,
слово и похвало цркве рускија,
пред гибнушчим миром Христа исповједал јеси,
кровми твојими церков утвердисја,
разум Божествениј стјажал јеси,
људјем вјерним возглашаше:
без цркви нет спасенија.

Кондак, глас 1:

Иларионе,
свјашченоумчениче Христов,
служителеј грјадушчаго
антихриста не убојалсја јеси,
Христа мужески исповједал јеси,
за церков Божију живот твој положи.
Красо новомученик росијских,
Руси Свјатија похвало,
ти цркве нашеја славо и утвержденије.

Величање:

Величајем тја,
свјатиј свјашченоумчениче Иларионе,
и чтим честнаја страданија твоја,
јаже за Христа претерпјел јеси.

Сведочанства о благодатној помоћи свештенумченика Илариона

„2. јуна 1998. године ја, Кључникова Г.Н. и мој кумић Орлов Алексеј дошли смо у храм Казанске иконе Мајке Божије Новодевичјег манастира. Дочекао нас је отац Евгеније, испричали смо свештенику о нашој невољи. Дечак Алексеј се родио 1982. године у нашем граду. Мајка га је гајила сама. Сама је после рата одрасла у дечјем дому, била је врло

---

⁶¹ Митрополит Јован (Сничев). Свештенумченик Иларион, архиепископ Верејски. Житије и сведочанства за црквено прослављање. – М.: Издање Сретенског манаситра, 1999., стр. 43-44.

марљива и стидљива, никад на послу није молила ништа за себе. Чetrдесет година је радила на градилишту као молер, а умрла је у комуналном стану, у соби од 11 м², 1995. године. Бог да прости душу Љубови, Аљошине мајке. Свих тринаест година није добијала помоћ за сина, стидела се, и дечак чак није имао пријављен боравак, иако је ишао у јаслице и у школу. Пред смрт је Љуба замолила да крстимо Аљошу. Господ је учинио чудо и дечаку је пријављен боравак три дана пред њену смрт 1995. године, с великим тешкоћама. Обратили смо се милицији како бисмо добили личну карту. Одбијени смо, јер није било држављанства. Кренули смо у организацију која вади држављанство на молбу татора (ја сам Аљошин татор). Објаснили су нам да је Руска Федерација створена 1992. године и онај ко није имао пријаву боравка у том тренутку није држављанин Русије. Донели смо потврде из школе и из јаслица и била је потребна још његова, Аљошина молба за руско држављанство, оверена код јавног бележника. Ту је почео наш ход по мукама. Обишли смо све бележнике, али смо свуда били одбијени, јер без личне карте Аљошина молба није могла бити оверена. А молба нам је потребна како бисмо добили личну карту. Обоје смо заплакали и отац Евгеније нам је саветовао да одемо код Божијег угодника, владике Илариона. Добри људи су нам показали гроб архиепископа Илариона. Аљоша се веома секирао, јер се сећао тешкоћа с његовом пријавом боравка. После топле молитве са сузама на гробу Божијег угодника кренули смо у храм и замолили послушање (да радимо мало у славу Божију). Опрали смо подове на хору. Аљоша је стругао цемент на поду. Сестре су нас позвале у трпезарију. Кући смо се враћали уморни од ходања, али су нас сестре умириле и с великом надом на милост Господа по молитвама владике Илариона. Ујутру рано отишла сам у ОВИР да кажем да немамо молбу. И какво је било наше чуђење кад су нам рекли да нас чека један бележник, који ће нам помоћи. Нашој радости није било краја, предали смо сва документа и отишли код архиепископа Илариона на гроб да бисмо заблагодарили владике. Диван је Бог у светима Својим.“

„У зиму 1996/97. године са својим дететом од годину и по дана молио сам се на гробу архиепископа Илариона,“ каже Михаил М. „Молитва се састојала од Трисветога до Оче наш, тропара Новомученицима Руским и Достојно јест. После молитве дете се преобразило. Почело је као да сија и почело је да иде око гроба и да целива надгробни крст. То је заиста било дивно и неочекивано.“

Слушкиња Божија је испричала: „Уочи Васкрса, на Велики петак 9. априла 1999. године позвана сам у пореску инспекцију и обавестили о чињеници да треба да платим држави („ћесару“) огроман износ 8.300 рубаља за собу коју је у славу Божију мојој деци и унучићима-сирочади поклонио слуга Божји Владимир. Инспектори су саосећали с нама, али су рекли да нам нико неће помоћи... Сваки дар је одозго. Господ веома воли децу и све нам даје ради деце, зато сам све уздање положила у Господа. Успут сам свратила у храм Казанске иконе Мајке Божије Новодевичјег манастира код владике Илариона, све сам му испричала и замолила за његове свете молитве Господу. Сестре су на мошти владике ставиле моја документа. У то време сам обамрла и не рекавши деци за то искушење побегла сам од куће где је била само туга. Светло Христово Васкрсење сам дочекала далеко од куће, у храму светитеља Николаја. У жалости сам провела сву Велику суботу и кад сам зачула речи „Радуйте се!“ надала сам се да ће ме васкрсли Господ спасити, али ме је вера напустила. Непријатељ човечанства је ушао у моје срце и ја проклета, обузета страстима, помрачила сам Светло Христово Васкрсење и због своје безосећајности гневела сам се на своје ближње. Опрости, опрости ми, Господе. На дан празника „Живоносни источник“ исповедила сам се код старца и отишла сам кући (недељу дана

после обавештења). И каква је радост била од сусрета с децом и унуцима, који су лепо дочекали Васкрслог Господа: као прво, били су заједно и били су сити, нису знали да је новац потребан за порез; као друго, продали су гаражу, коју две године нису могли да продају. По молитвама владике Илариона Господ је послао човека и за један дан смо све средили и примили новац, који је био довољан да се врати дуг људима и да би се платио данак „ћесару“.

Слушкињу Божију Фаину престала је да мучи болест желуца након што се болесница намазала уљем из кандила код моштију свештеноученика Илариона у марту 1999. године.

„Ја, слушкиња Божија Људмила помогла сам жени у метроу да носи тешке торбе и зачудила ме је неочекивано тешка бол. Дошавши кући осетила сам јаке болове у леђима, а следећег дана и целе следеће недеље сам ходала као на прстима, било ми је чак тешко да се окренем у току сна. Веома сам се узнемирила јер сам се спремила да на лето одем с децом на послушање у славу Божију у манастир. По Промислу Божијем назвала је једна верница и испричала о светим моштима свештеномученика Илариона и о томе да их у недељу 9. маја 1999. године свечано одвозе у Москву.

У петак, оставивши послове с децом сам дошла у Новодевичји манастир на поклоњење и целивала сам мошти. За своје исцелење нисам молила, напротив некако сам се збунила кад сам пришла моштима. Биле смо вечерњој служби после које сам једва дошла до куће при чему су ме деца држала под руку. Бол је био веома јак, али сам имала чудан осећај лакоће.

У недељу сам с децом дошла на свечану службу. Стајале смо на литургији, била је литија. У души ми је била необична радост. Много душевних узбуђења смо доживели тог дивног дана. Купила сам књижицу с ликом светог Илариона. Радосног срца враћали смо се кући. Само што смо се удаљили од манастира одједном сам осетила потпуно исцелење леђа. Обузела ме је таква радост да сам почела да љубим лик свеца, да се крстим и клањам. Заједно са мном била су срећна и моја деца – кћерка и синчић. Благодарим Господу за исцелење мене грешне и недостојне, по молитвама свештеномученика Илариона (Тројицког). Шарлан Љ.Р.“

„Желим да испричам о чудесној помоћи светог свештеномученика Илариона (Тројицког) мени, недостојној слушкињи Божијој Надежди. Дуго времена (око десет година) била сам под контролом лекара окулисте (поликлиника ВЦСПС, лекар Рудик Л.Д.). Све ове године спадала сам у ризичну групу, више пута ме је прегледао професор офталмологије из института МОНИКИ. И гле, 1998. године у априлу месецу на редовној консултацији професор офталмологије Карецка Ј.М. рекла ми је да хитно треба да се оперишем због глаукоме, али сам одбила због страха. И у свему сам се ослонила на вољу Божију и почела сам усрдно да се молим Господу, Мајци Божијој, праведном Симеону Верхотурском за исцелење моје душе и очију. Обећала сам Господу да никад нећу роптати и молити за помоћ, ма какве да ми буду послате болести у будућности због мојих грехова, само да ми Господ сачува вид. Време је протицало, мој вид се нагло погоршавао. Нисам могла да разликујем бројеве на возилима градског превоза, цене у продавници, нокте на рукама сам секла по пипању. У храму на удаљености од три-пет метара нисам препознавала познате свештенослужитеље. Од лета 1999. године с напором сам читала Псалтир одштампан крупним словима, тешко сам читала с наочарима (плус 3) при електричном осветљењу од 100 W. Мало сам туговала због своје тврдоглавости и мислено сам говорила: „Господе, Твоја воља.“ Светим моштима светитеља Илариона сам

прилазила с маловерјем, хладно и ретко. Али ево једном, у јулу 1999. године после Свете литургије, пришавши моштима помислила сам да ће ми ако је он заиста светац и прослављен од стране Свете Цркве, сигурно помоћи. Замолила сам га да замоли Господа за опроштај мојих грехова и исцели мој вид. Помолила сам се и заборавила. Увече, дошавши у викендицу узела сам у руке православни календар – испоставило се да ми наочари нису под руком. И, о чуда! Одједном сам јасно угледала редове и слова текста који сам почела лако да читам. Нисам веровала себи. Почела сам да узимам друге књиге са словима различите величине. Све сам читала слободно и лако, без наочара, уз обично електрично осветљење. Благодарим Господу и сад читам све што ми је потребно без наочара. У таштини дана, ја грешна, нисам придала значај чуду које ми се десило. И тек после недељу или две дана почела сам да анализирам и да тражим узрок исцелења. И сетила сам се како сам се пре тога с надом целивала мошти светитеља Илариона. Господе, милост је Твоја заувек! И ево прошла је скоро година и ја сам дошла код очног лекара (Љ.Д.), она је извршила преглед, била је зачуђена због резултата и ја сам питала: „А шта је с операцијом?“ На то је она с осмехом одговорила да ни о каквој операцији не може бити ни речи. И упитала ме је чиме сам се лечила. Испричала сам јој истину, али јој је засад тешко да то схвати. Благодарим Ти, Господе, што си ми послао преславног исцелитеља – свештеномученика Илариона. Многогрешна слушкиња Божија Надежда. Октобар 2000. година, Москва.“

„У септембру 2001. године,“ сведочи Татјана Павловна Иљина, „свратила сам у цркву у част Казанске иконе Пресвете Богородице да бих се поклонила обитељи у којој сам се родила (1947. године је овде било породилиште). Од свег срца сам се помолила и пришла да целивам ковчежић с моштима светог владике Илариона. Свом душом сам га замолила за помоћ и молитву за мене грешну и за моје рођаке. Стајала сам затворених очију прислонивши чело на ковчежић. Одједном сам кроз капке угледала јарки блесак светлости, отворила сам очи и видеда да је на ковчежић однекуд одозго пао зрак сунца, као одговор на моје молитве. Купила сам иконицу с ликом свештеномученика Илариона.

Изапавши из храма села сам у трамвај. У трамвају сам заузела место поред прозора, али ме је нека сила све време терала одатле. Устала сам и преместила се. И одједном је у онај прозор поред којег сам седела на почетку с улице неко пуцао и стакло се разлетело на ситне комадиће, засувши све и свакога унаоколо. Заблагодарила сам владици Илариону за избављење од могуће несреће и сад увек носим његову иконицу са собом и молим за благослов на изласку из куће. Све што се десило сматрам једним од чуда која се дешавају по молитвама светаца пред Господом за нас грешне.“